

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTIKNITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2022

STOCKHOLM 2022

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© 2022. De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

www.vitterhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-33-4, ISSN 0083-6796

Italgraf Media, 2022

INNEHÅLL

- 7 Preses hälsningstal
13 År 2022 tilldelade medaljer och priser

MINNESORD

- 21 Bertil Albrektson
35 Cecilia Falk

FÖREDRAG

- 47 Elisabeth Wåghäll Nivre: *Vem talar och i vilket syfte? Berättarröst och pratglada protagonister i några av Georg Wickrams prosa-romaner*
61 Neil Price: *Understanding the Viking phenomenon*
75 Eva Hættner Aurelius: *Lovisa Ulrikas akademi – Sveriges första vittra kungliga akademi*
93 Terttu Nevalainen: *Studying language change in its social context*
107 Jens Rydgren: *Nationalism och populism i dagens Europa. Hur kan vi förklara framväxten av de radikala högerpartierna?*
117 Jesper Larsson: *Självförvaltning och tidigmodernt samiskt naturresursutnyttjande*

- 135 Peter Gärdenfors: *Hur Homo blev docens. Undervisningens evolution*
- 149 Ola Sigurdson: *Humor och teologi – några reflektioner*
- 163 Clas Tollin: *Sveriges geometriska kartering 1633 till 1680*
- 185 Maria Ågren: *Att tilltala överheten. Suppliker som kulturarv och källa till kunskap*

ÅRSBERÄTTELSE, FÖRTECKNINGAR ÖVER LEDAMÖTER,
AKADEMIFORSKARE OCH PERSONAL

- 199 Ständige sekreterarens årsberättelse
- 205 Vitterhetsakademiens kulturfastigheter
- 217 Årsberättelser från vissa forskningsföretag m.m.
- 231 Publikationer utgivna 20.3.2021–19.3.2022
- 233 Alfabetisk förteckning över Akademiens ledamöter
- 250 Akademiens ledamöter i invalsordning
- 253 Ledamöternas fördelning på klasser
- 255 Avlidna ledamöter 20.3.2021–19.3.2022
- 256 Akademiens utskott och nämnder
- 262 Vitterhetsakademiens akademiforskare
- 263 Akademiens personal

JENS RYDGREN

Nationalism och populism i dagens Europa

HUR KAN VI FÖRKLARA FRAMVÄXTEN AV
DE RADIKALA HÖGERPARTIERNA?

NATIONALISTISKA OCH POPULISTISKA partier och rörelser har haft ett uppsving de senaste decennierna, vilket inte minst uppmärksammades stort i samband med valet av Donald Trump till USA:s president 2016 och brexit. Den våg vi ser i dag inleddes i början av 1980-talet med framväxten av det franska Front National, som framgångsrikt kombinerade ett etno-nationalistiskt budskap med en populistisk anti-etablissemangsstrategi. Front National blev något av ett prototypiskt exempel, som liknande partier i andra länder kunde lära sig av och som påverkade nya partier och rörelser som växte fram under 1990-talet. I dag finns radikala högerpartier, som är det begrepp jag använder i min forskning, representerade i de flesta europeiska länderna och även på många andra håll i världen. Exempel på sådana partier i vår geografiska närhet är Dansk Folkeparti och Sverigedemokraterna.¹

I det här föredraget kommer jag att teckna en bild av de radikala högerpartiernas program och politiska budskap, samt diskutera olika förklaringar till varför de har vuxit fram och varför väljare röstar på dem.

Det finns en stor variation mellan olika radikala högerpartier när det gäller politiskt program, budskap och retorik, men vad som förenar dem är etnisk nationalism och populism. Den ideologiska kärnpunkten för dessa partier är att landets – och i vissa fall även ”västerlandets” – värden

och värderingar, eller kultur, uppges vara hotade av invandring från vad som ses som kulturfrämmande länder. Det huvudsakliga politiska målet är att skapa eller återskapa en etniskt homogen nationalstat, vilket i första hand innebär att invandring till landet måste stoppas eller reduceras till ett minimum. Multietniska nationer riskerar, enligt denna ståndpunkt, att suddas ut de särpräglade nationella egenskaperna och dessutom leda till konflikter och social oro. Även om radikala högerpartier har mobiliserat även mot andra upplevda hot mot den nationella särarten och autonomin, som till exempel EU, är det främst invandringspolitiken som har stått i fokus. När man tittar på väljarnas attityder utmärker sig de radikala högerpartiernas väljare genom att i mycket stor utsträckning se invandring som både ett kulturellt och ekonomiskt hot, och genom att vilja kraftigt minska invandringen.²

De radikala högerpartierna har mobiliserat mot invandring på främst fyra olika sätt: för det första, som jag redan har nämnt, genom att utmåla den som ett hot mot nationella värden och värderingar; för det andra, med ett budskap som lyfter fram invandring som en huvudorsak till kriminalitet och social oro; för det tredje, genom att ställa invandrare mot infödda och se dem som illegitima konkurrenter på arbetsmarknaden och andra vitala marknader eller, för det fjärde, som en belastning för välfärdsstaten som dels ökar skattetrycket, dels – och kanske framför allt – tar resurser i anspråk som kunde ha använts för bättre vård, omsorg och pensioner för gamla och sjuka inom majoritetsbefolkningen.

I vissa länder, som till exempel Nederländerna och Norge, har även ett femte huvudbudskap förekommit, där man har menat att invandring från främst muslimska länder hotar liberala värderingar och rättigheter som åtnjuts av kvinnor och sexuella minoriteter i västvärlden. Detta budskap har dock i många andra länder, inte minst i Östeuropa, krockat med den konservativa och kulturauktoritära hållning rörande könsroller och sexuella minoriteter som präglar många radikala högerpartier, och har därför använts i mindre omfattning.

Empirisk forskning indikerar att budskapet som kopplar invandring

till kriminalitet har varit det mest effektiva sättet att mobilisera väljare för de radikala högerpartierna, även om det finns en betydande geografisk variation.³

Dessa partier är även populistiska i den bemärkelsen att de gör en tu-delning mellan ”det rena folket” och eliten, där folket står för sunt förnuft och genuina värderingar och eliten för kosmopolitiska värderingar och egenintressen. Men samtidigt tenderar dessa partier att vara selektiva i sin populism: de mobiliserar i liten utsträckning mot ekonomiska eliter, utan riktar sig främst mot politiska och kulturella eliter som de ser som ett hot mot de nationella värdena och värderingarna. Man skulle därför kunna säga att de populistiska inslagen hos de radikala högerpartierna åtminstone delvis är underordnade deras etnisk-nationalistiska kärn-ideologi.⁴

Väljarstudier indikerar genomgående att de radikala högerpartiernas väljare hyser påtagligt lägre förtroende för politiska institutioner. Detta gäller inte bara institutioner som riksdag eller parlament utan även till exempel domstolar, och de tenderar också att ha lågt förtroende för etablerade massmedier. Man kan även se signifikanta, och substantiella, så kallade interaktionseffekter: bland väljare som är negativt inställda till invandring, och som upplever den som ett hot, är det främst de med lågt förtroende för politiska institutioner som röstar på radikala högerpartier. Bland dem som är negativa till invandring, men där förtroendet för politiska institutioner är högre, är det vanligare att rösta på ett liberal-konservativt parti, som Moderaterna i Sverige.⁵

Hur kan man förklara framväxten av de radikala högerpartierna? Det finns, som så ofta inom samhällsvetenskaperna, inte ett svar på den frågan, utan det finns ett samspel av olika faktorer, varav vissa är idiosynkratiska tids- och platsbestämda faktorer som skiljer sig från fall till fall. Men det finns också mönster. Om man tittar på väljarna har jag redan nämnt några sådana mönster, som att dessa partiets väljare upplever invandring som ett både kulturellt och ekonomiskt hot och har lågt förtroende för politiska institutioner. Det finns även ofta en överrepresentation av väl-

jare med en konservativ syn på familj och könsroller och som tycker att feminismen har gått för långt i dagens samhälle. Även väljare som har en auktoritär syn på till exempel barnuppfostran eller som anser att landet behöver en stark ledare är överrepresenterade.

Demografiskt kan man se att det i de flesta fall finns en stark överrepresentation av manliga väljare, medan åldersstrukturen bland de radikala högerpartiernas väljare uppvisar större variation mellan olika länder och över tid. Geografiskt tenderar det att finnas en överrepresentation av väljare från landsbygden och mindre städer och en underrepresentation av väljare från storstäderna, men även här finns det en betydande variation mellan olika länder och över tid. Socioekonomiskt ser man en tämligen stark överrepresentation av väljare från arbetarklassen och delar av medelklassen (främst bland dem som i marxistiska termer brukade benämnas "småborgarklassen", som till exempel egen- och småföretagare med relativt låg utbildning), och en stark underrepresentation av väljare med universitets- eller högskoleutbildning.

De två socioekonomiska väljargrupperna, arbetarväljarna och egen- eller småföretagarna, tenderar att ha olika preferenser rörande den ekonomiska politiken, där de sistnämnda är mer marknadsliberala och de förstnämnda mer positiva till en mer aktiv statlig omfördelningspolitik; men de delar preferenser rörande sociokulturella frågor, det vill säga frågor om värden, värderingar och identitet, som till exempel invandringsfrågan. En förutsättning för att denna väljarkoalition ska hållas samman är alltså att socioekonomiska frågor är relativt nedtonade och att sociokulturella frågor står i förgrunden. Uppskattningsvis hälften av de radikala högerpartiernas väljare tillhör arbetarklassen, så det handlar om ett betydande stöd. Arbetarväljare brukar traditionellt förväntas rösta på vänster- eller socialdemokratiska partier, av klassintresse eller klassidentifikation. Lite hårdraget kan man säga att en minskad klassidentifikation har varit en av de viktigare förutsättningarna för de radikala högerpartiernas framväxt.

Den minskade klassidentifikationen, i sin tur, kan ha flera olika orsa-

ker. Inte minst strukturella faktorer, som att de stora, ganska homogena arbetarmiljöerna formade kring stora industrier eller bruk i många länder i stor utsträckning har ersatts med en mer fragmenterad och heterogen arbetsmiljö med fler mindre arbetsplatser. Detta har haft en negativ effekt på formandet av en klassidentitet, bland annat på grund av att det har försvårat för fackföreningsrörelsen att mobilisera medlemmar genom att vara närvarande direkt på arbetsplatserna. Vi vet även från empiriska studier att arbetarväljare som inte är medlemmar i en fackförening röstar på radikala högerpartier i större utsträckning än de som är det.⁶

Ett generellt mönster är att väljare röstar på radikala högerpartier på grund av preferenser och attityder rörande sociokulturella frågor (kultur, identitet, värderingar), medan socioekonomiska frågor är av liten betydelse. Men det innebär inte nödvändigtvis att socioekonomiska *faktorer* är oviktiga. Väljares socioekonomiska position kan mycket väl generera missnöje som kanaliseras genom sociokulturella frågor. Vad som är avgörande här är hur den politiska artikuleringen sker. Fattigdom och social marginalisering är dock i regel inte en speciellt viktig förklaring till radikala högerpartiers väljarstöd. Dels tillhör fattiga och marginaliserade väljare ofta grupper med invandrarbakgrund, som röstar på radikalhögern i mindre utsträckning, dels återfinns bland dem ofta personer som inte röstar alls.

Det finns ett starkare stöd från väljargrupper som har mer att förlora ekonomiskt, även om de inte tillhör de allra bäst bemedlade, och det finns indikationer på att till exempel risk för arbetslöshet har ett starkare samband med röster på radikala högerpartier än faktisk arbetslöshet. Många av de studier som har funnit starkast stöd för ekonomiska förklaringar är baserade på aggregerade data, och det är delvis oklart om de fångar individfaktorer eller kontextuella effekter. Att till exempel arbetslösheten ökar i en region och att det samvarierar med ökat stöd för radikala högerpartier kan betyda flera olika saker: att fler som har blivit arbetslösa röstar på dem, att fler upplever att risken att bli arbetslös har ökat och röstar på dem eller att det förstärker en mer diffus känsla av att

landet, eller regionen, är på väg åt fel håll och att de som delar denna känsla därför röstar dem. Det finns väljarstudier som tyder på att oro över landets utveckling är viktigare än oro över den egna ekonomin, eller upplevd ekonomisk försämring, som förklaring till vilka som röstar på radikala högerpartier.

Människor har även förväntningar om den status de anser sig vara värda. Status är ett relationellt begrepp: hur mycket status man har bestäms i relation till hur mycket status andra har. Till exempel kan det finnas en uttalad eller outtalad förväntan hos majoritetsbefolkningen i europeiska länder att de har rätt att åtnjuta högre status än invandrare. Eller hos vissa män att de har rätt till högre status än kvinnor. Upplevda hot mot dessa statuspositioner kan få väljare att stödja radikala högerpartier. Detta är kopplat till upplevelsen av socialt erkännande. Personer som svarar att de inte är sedda eller ”lyssnade på” av samhället är överrepresenterade bland de radikala högerpartiernas väljare.

Vi finner generellt tydligare mönster när vi tittar på utbildning än ekonomiska faktorer som till exempel inkomst. Att väljare med relativt kortare utbildningar är överrepresenterade hos de radikala högerpartiernas väljare kan ha olika förklaringar, varav jag kort kommer att nämna tre:

Utbildning – och bredare: kulturellt kapital – konstituerar en statusdimension. Hög utbildning och ett omfattande kulturellt kapital förknippas med hög status, vilket kan föda ressentiment hos de väljare som upplever sig hamna i ett tilltagande statusunderläge. En del av konflikten mellan storstad kontra landsbygd eller mindre stad och mellan ”vanligt folk” kontra elit eller ”etablissemang” bottnar troligen i denna statuskonflikt. De med lägre utbildning tenderar också att hysa lägre tillit till politiska institutioner och kan därför vara mer benägna att mobiliseras av populistiska budskap. Utbildning är också kopplat till tolerans. Väljare med kortare utbildning kan därför vara mer benägna att mobiliseras av till exempel ett främlingsfientligt budskap. Utbildning styr även graden av tidningsläsande och vilken typ av nyhetsmedier man använder. Detta är av stor betydelse för hur preferenser skapas genom politisk artikulering.⁷

Ytterligare en ofta lanserad förklaring till radikala högerpartiers framväxt är att ökad invandring har förstärkt den upplevda konkurrensen om begränsade resurser, både materiella och immateriella (som status), vilket har ökat efterfrågan på politiska program som vill minska invandringen. Denna hypotes har fått blandat stöd i den empiriska forskningen. En uppenbar invändning har varit att radikala högerpartier har fått starkt väljarstöd även i länder med mycket liten invandring, vilket inte minst gäller ett flertal länder i Östeuropa. Andra studier har dock indikerat att lokala eller regionala variationer i stödet för radikala högerpartier, i vissa länder, sammanhänger med en ökning av utomeuropeisk invandring, men att detta gäller i synnerhet när en sådan ökning av invandringen sammanfaller med en aktiv politisk artikulering och mobilisering kring denna fråga.⁸

Men om vi vill förstå framväxten av radikala högerpartier kan vi inte uteslutande uppehålla oss på väljarnivån. De flesta väljare som röstar på radikala högerpartier är negativt inställda till invandring, som vi hörde tidigare; men det var många av dem troligen redan långt innan de började rösta på dessa partier. Om man lyfter blicken till makronivån ser man att andelen väljare som är negativt inställda till invandring – eller till invandrare – antingen har legat oförändrad eller minskat de senaste decennierna i de flesta europeiska länderna (dock med viss reservation för de senaste fem åren i några länder).⁹ Vad det handlar om är snarare att många väljare har kommit att rangordna sina politiska preferenser på ett annat sätt än tidigare. Så länge socioekonomiska frågor sågs som viktigare röstade man i enlighet med sina preferenser rörande sådana frågor, till exempel på ett parti till vänster om man tyckte att en ekonomisk omfördelningspolitik var viktig, eller på ett liberalt eller konservativt parti om man efterfrågade sänkta skatter. Trots att en del väljare samtidigt önskade en mer restriktiv invandringspolitik, var inte frågan av tillräcklig vikt för att påverka valet av parti.

Om vi anlägger ett historiskt perspektiv, ser vi att partipolitiken i många västeuropeiska länder under en stor del av efterkrigstiden domi-

nerades av en konflikt mellan olika socioekonomiska ståndpunkter. Så länge socioekonomiska frågor dominerar politiken har de radikala högerpartierna svårt att nå väljarmässiga framgångar. För att de ska nå fram till väljarna krävs att den socioekonomiska konfliktdimensionen blir mindre framträdande och att i stället den sociokulturella konfliktdimensionen tar plats. När sådana frågor blir mer framträdande i det politiska samtalet – och därigenom hamnar högre upp i väljarnas preferensordning – ökar de radikala högerpartiernas möjlighet att mobilisera väljare. Vad vi har sett de senaste decennierna är just en process där den socioekonomiska konfliktdimensionen har minskat i betydelse, samtidigt som den sociokulturella dimensionen har blivit alltmer framträdande.¹⁰

Vad beror då denna utveckling på? En anledning är, tror jag, en ökad konvergens mellan de etablerade partierna gällande den socioekonomiska politiken. Denna konvergens har ett flertal olika orsaker: bland annat en väljarstrategisk rörelse mot mitten hos framför allt socialdemokratiska partier, med syfte att vinna marginalväljare, men konvergensen beror också på att utrymmet för en självständig nationell ekonomisk politik har minskat, till följd av internationellt fastslagna stabilitets- och inflationsmål, inrättandet av självständiga riksbankar, och en allmän globalisering av ekonomin. I takt med att åsiktsskillnaderna har minskat, har det blivit svårare att entusiasmera väljare och, inte minst, medier, vilket sammantaget har bidragit till en partiell avpolitisering av den socioekonomiska dimensionen. I stället har sociokulturella frågor – frågor som ofta är polariserande till sin natur, och som lätt skapar konflikt – blivit alltmer framträdande. Detta gäller inte minst frågor kopplade till invandring och nationalitet.

En annan orsak är politiseringen av sociokulturella frågor, som inledningsvis ofta initierades av aktörer med en kulturliberal agenda, som mobiliserade för ökad jämställdhet och emancipation av kvinnor, sexuella minoriteter eller grupper med invandrarbakgrund. Den *oavsiktliga* konsekvensen av denna mobilisering var att den bidrog till att den sociokulturella konfliktdimensionen blev mer framträdande än den socioeko-

nomiska dimensionen; något som *också* gynnade radikala högerpartier som mobiliserade på en kulturkonservativ eller auktoritär agenda. Politiseringen av frågan om en mer restriktiv invandringspolitik skedde i vissa länder genom att radikala högerpartier växte sig tillräckligt stora för att vara agendasättande, men i andra länder var det snarare andra partier – oftast liberal-konservativa partier – som först lyfte frågan, och som därigenom skapade utrymme för radikala högerpartier att mobilisera väljare. Sverige är huvudsakligen ett exempel på det förstnämnda, medan Nederländerna är ett exempel på det senare.

När radikala högerpartier väl finns representerade i den nationella politiken bidrar det till att hålla sociokulturella frågor högt på den politiska dagordningen. Det beror inte endast på att de själva driver dessa frågor, utan även på att dynamiken inom respektive partisystem tenderar att förändras. Andra partier väljer ofta att öka sin betoning på sociokulturella frågor, antingen genom att närma sig de radikala högerpartiernas ståndpunkter för att de hoppas kunna vinna tillbaka väljare, eller genom att gå till angrepp mot de radikala högerpartiernas politik. Konsekvensen tenderar att bli att de sociokulturella frågorna kommer ännu mer i förgrunden, vilket även om det finns undantag ofta ger ökade möjligheter för radikala högerpartiers fortsatta mobilisering.

Inträdesföredrag den 2 november

N O T E R

1. För ett översiktsverk om nationalism, populism och radikala högerpartier, se Rydgren 2018.
2. Arzheimer 2018 erbjuder en grundlig genomgång av vad som utmärker de höger-radikala partiernas väljare.
3. Se t.ex. Rydgren 2008.
4. Se Rydgren 2017 för en utvecklad diskussion om vad som utmärker de radikala högerpartiernas populism.

5. Se t.ex. Jylhä *et al.* 2019.
6. Se t.ex. Mosimann *et al.* 2019.
7. Se t.ex. Stubager 2010.
8. Angående Sverige, se t.ex. Rydgren & Tyrberg 2020.
9. Bohman & Hjerm 2016.
10. Se t.ex. Kriesi *et al.* 2008.

R E F E R E N S E R

- ARZHEIMER, KAI 2018. "Explaining electoral support for the radical right", i Jens Rydgren red., *The Oxford Handbook of the Radical Right*, New York: Oxford University Press.
- BOHMAN, ANDREA & MIKAEL HJERM 2016. "In the Wake of Radical Right Electoral Success: A Cross-Country Comparative Study of Anti-Immigration Attitudes over Time", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42:11, s. 1729–1747.
- JYLHÄ, KIRSTI M., JENS RYDGREN & PONTUS STRIMLING 2019. "Radical Right-wing Voters from Right and Left: Comparing Sweden Democrat Voters who Previously Voted for the Conservative Party or the Social Democrats", *Scandinavian Political Studies* 42:3, s. 220–244.
- KRIESI, HANSPETER *et al.* 2008. *West European Politics in the Age of Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MOSIMANN, NADJA, LINE RENNWALD & ADRIAN ZIMMERMANN 2019. "The radical Right, the Labour Movement and the Competition for the Workers' Vote", *Economic and Industrial Democracy* 40:1, s. 65–90.
- RYDGREN, JENS 2008. "Immigration Sceptics, Xenophobes, or Racists? Radical Right-wing Voting in Six West European Countries", *European Journal of Political Research* 47, s. 737–765.
- RYDGREN, JENS 2017. "Radical Right-wing Parties in Europe: What's Populism Got to Do with It?", *Journal of Language and Politics* 16:4, s. 485–496.
- RYDGREN, JENS red. 2018. *The Oxford Handbook of the Radical Right*, New York: Oxford University Press.
- RYDGREN, JENS & MARIA TYRBERG 2020. "Contextual Explanations of Radical Right-wing Party Support in Sweden: A Multi-Level Analysis", *European Societies* 22:5, s. 555–580.
- STUBAGER, RUNE 2010. "The Development of the Education Cleavage: Denmark as a Critical Case", *West European Politics* 33:3, s. 505–533.